

Mr Saša MIJALKOVIĆ

„SEX INDUSTRY“ AS A FORM OF ORGANIZED CRIMINAL ACTIVITY

Abstract: Sexual exploitation of persons represents more and more organized and more frequently transnational criminal network which earns enormously high profits. Huge demand for sexual services and pornography has caused even higher supply but also the division of „tasks“ among criminal organizations, their specialization and tendency to create monopoly at the „sex market“ which is more and more characterized by certain marketing, work of agencies, rules of business operations and other characteristics of modern business management. Multiple manifestation of this phenomenon creates opportunities for big profit, while the organized prostitution, pornography and „sex tourism“ play an important part and role at the modern „illegal market of goods and services“. Therefore, this phenomenon is more frequently and justifiably, called „sex industry“.

Key words: organized crime, commercial sexual exploitation, prostitution, pornography, sex tourism.

Доц. др Дане СУБОШИЋ*
Славиша КРСТИЋ**

ПРИЛОГ ПРОБЛЕМАТИЦИ ЗАШТИТЕ ОД ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА У ДОМЕНУ НЕОВЛАШЋЕНОГ ПРИБАВЉАЊА И РАСПОЛАГАЊА НУКЛЕАРНИМ МАТЕРИЈАМА

Сажетак: Неовлашћено прибављање и располажање нуклеарним материјалом представља кривично дело из области организованог криминалитета којим се стварају услови за остваривање високих профита, с једне стране, и изазивање бројних опасности по живот и здравље људи, животниња, материјалних добара и животне средине, с друге стране. Док извориоци организованог криминалитета не меревају да одустану од значајних сума новца насталих кривичним делима из домена „нуклеарног криминала“, докле корисници њихових услуга чисте совесно и заћајују иуђе животни окружење, изазивајући друге наведене опасности. На тај начин се стварају и услови за то да до нуклеарних материјала дођу и терористи, који би их користили за производњу нуклеарне или изв. прљаве бомбе. Сви наведени показатељи указују на потребу развоја заштите од неовлашћеног прибављања и располажања нуклеарним материјалом.

Кључне речи: организовани криминалитет, нуклеарни материјал, други радиоактивни материјал, заштита од неовлашћеног прибављања и располажања нуклеарним материјалом.

* Доц. др Дане Субошић, Полицијска академија Београд.

** Славиша Крстић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије

УВОД

Бројни компетентни аутори наводе да се у групу кривичних дела која су својствена организованом криминалу¹⁾ сврстава и трговина нуклеарним материјалима.²⁾ Међутим, активности организваних криминалних група³⁾ у домену "нуклеарних кривичних дела" не садрже само трговину наведеним материјалима, већ су временом проширене и на неовлашћено набављање, снабдевање, поседовање, употребу и трансфер не само нуклеарног већ и другог радиоактивног материјала.

Опасности изазване организаним криминалитетом у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним и осталим радиоактивним материјалима спадају у ред најинтензивнијих по безбедност потенцијалних циљева (људи, животиње, материјална добра, животна средина и др.). Наведене опасности таквим чине својства нуклеарног и осталих врста радиоактивног материјала, на основу којих су она погодна за прављење нуклеарног оружја, али и за загађивање животне средине и то на огромном простору, у дуготрајним временским периодима, као и разноврсним штетним последицама, међу којима је посебно значајна ради-

1) Чланом 2. Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала наводи се: "Организовани криминал у смислу овог закона представља вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе, односно друге организоване криминалне групе или њених припадника за која је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна" (Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, "Службени гласник РС", 58/2004, Београд, 2004).

2) Професор Ђорђе Игњатовић цитирајући Кристофера Блејклија (Christopher Blakesley). Ђорђе Игњатовић, Организовани криминалитет, други део, Полицијска академија, Београд, 1998, стр 10.

3) Чланом 3. Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала наводи се: "Под организованом криминалном групом из члана 2. овог закона подразумева се група од три и више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно финансијске или друге материјалне користи. Под другом организованом групом из члана 2. овог закона подразумева се група која није образована у циљу непосредног вршења кривичних дела, нити има тако развијену организациону структуру, дефинисане улоге и континуитет чланства својих припадника, али је у функцији организованог криминала" (Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, "Службени гласник РС", 58/2004, Београд, 2004).

јација, као изазивач тзв. радијационе болести итд. Заправо, опасностима изазваним нуклеарним и осталим врстама радиоактивних материјала, по степену угрожавања наведених циљева могу да конкуришу само оне опасности које су изазване оружјем за масовно уништавање, посебно оне које су резултат употребе биолошког оружја.

Бавећи се "нуклеарним криминалом", организоване криминалне групе, власници "крупног капитала" и корупцији склони представници власти, с једне, и терористичке организације, с друге стране, испољавају интензивну комплементарност. Наиме, организаним криминалним групама, власницима "крупног капитала" и корупцији склоницима представницима власти није у интересу активирање нуклеарног материјала (нпр. у виду нуклеарне "прљаве бомбе") и загађивање животне средине (другим врстама радиоактивног материјала), већ им је циљ зарада. Профит остварују трансфером нуклеарног и других врста радиоактивног материјала од корисника (нпр. "чистећи му животну средину"), односно до њега (нпр. снабдевајући терористе). Пошто се ради о криминалним активностима које захтевају значајне припреме, у њих су редовно укључени корисници тих услуга (нпр. власници тзв. крупног капитала као финансијери), као и лица која стварају услове за несметан ток наведених активности (нпр. представници разних нивоа и облици власти). С друге стране, потенцијалним купцима нуклеарног и других врста радиоактивног материјала, посебно ако су то терористи, циљ може да буде прављење "прљаве бомбе" и њено активирање, тако да немају амбиција усмерених на остваривање профита. Управо наведена комплементарност организованог криминалитета и тероризма у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним (и другим радиоактивним) материјама, као и угрожавања безбедности њиховим коришћењем, чини степен угрожености потенцијалних жртава веома високим и захтева интензивне и свеобухватне припреме на међудржавном и државном нивоу ради заштите безбедности.

Имајући у виду суштину проблема, структурисан је главни део тог саопштења. Његов први део односи се на **организовани криминалитет у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним и другим радиоактивним материјама**, док се други део односи на **заштиту од наведеног облика угрожавања безбедности**. Наведеном претходи увод, а следи закључак и коришћена литература. Најзад, садржају рада прила-

гођене су и методе његове израде, тако да доминира анализа садржаја у контексту историјске методе.

Организовани криминалитет у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним и другим радиоактивним материјама

Према мишљењу професора Миће Бошковића, облици уношења радиоактивних и других опасних материја су разноврсни.⁴⁾ Према њему: "Најкарактеристичнији су кријумчарење на високом нивоу организованости, нетачно пријављивање и декларисање врсте и порекла робе, што уз фалсификовану пратећу документацију омогућује увоз опасних материја, уз коју можда иде и друга врста робе са уредном документацијом, а што свакако доводи до одређених бонификација и стицања противправне имовинске користи од одговорних лица на страни увозника. Такав унос опасних материја најбоље илуструје пример железничке композиције чији су вагони натоварени отровном материјом у Немачкој и која је, у транзиту за Албанију, прошла кроз Југославију са лажно декларисаном врстом робе..."⁵⁾ Томе професор Бошковић додаје: "...запажени су и случајеви разних притисака страног партнера да домаћем купцу испоручи тражену робу под условом да уз њу увезе и одређену количину опасних материја. Овакав начин посебно је био актуелан у време економске кризе и ембарга према нашој земљи..."⁶⁾ Све наведено у погледу "опасних материја" може се, по аналогији, односити и на нуклеарне (и друге радиоактивне) материје.

Припадници наше пограничне полиције током последњих неколико година успели су да, у сарадњи са другим службама, открију покушаје кријумчарења радиоактивног материјала у легалном и нелегалном транспорту. Наиме, 9.10.2003. на граничном прелазу Шид откривена је повећана радиоактивност у материјалу који је из Италије транспортован за потребе Института нуклеарних наука у Винчи. Након тога, 3.11.2003. на истом граничном прелазу откривена је радиоактивност у транспорту отпадног материјала за потребе предузећа "Инос" из Шапца. Затим,

⁴⁾ Мићо Бошковић, *Организовани криминалитет*, први део, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 82.

⁵⁾ Ibid, стр. 82-83.

⁶⁾ Ibid, стр. 83.

14.4. 2001. на граничном прелазу Велико Градиште откривена је радиоактивност грађевинске арматуре, пореклом из Румуније, и то на украјинском броду "Кременчук". Дана 2.10.2004. године на истом граничном прелазу откривена је појачана радиоактивност на молдавском броду "Николај" у товару моноамонијум-фосфата. Даље, 18.3.2001. на граничном прелазу Келебија откривен је радиоактивни материјал у виду котла за течено гориво, који је био адресиран на амбасаду Пољске у Београду. Наведена серија се наставља дана 5.11.2001. на истом граничном прелазу, када је на возилу натовареном легурама бакра и цинка откривен радиоактивни громбран. Најзад, 1.10.2003. на граничном прелазу Градина откривен је и спречен увоз радиоактивног, обрађеног камена, који је из Бугарске, транспортован кроз Србију ка Немачкој. У свим наведеним случајевима откривени радиоактивни материјал је враћен пошиљаоцу или је отпремљен у Институт нуклеарних наука "Винча" на даљу надлежност. Због покушаја увоза оваквог материјала, пред надлежним органима покренути су одговарајући поступци. Наведени случајеви односе се на легалан промет радиоактивног и другог материјала.⁷⁾

Поред легалних, било је више случајева откривања радиоактивних извора и других материјала, риликом покушаја да се они илегално увезу у Србију, односно да се транспортују преко њене територије. Примера ради, 22.5.1996. у аутобусу агенције "Путник" на граничном прелазу Прешево откривен је радиоактивни извор "кобалт 60" који је Н. Н. лице покушало да унесе у земљу, али га је због непосредног присуства граничне контроле бацило у канту за отпатке. Материјал јаког јонизујућег зрачења, веома опасног по људски живот, пронађен је и пет дана касније на истом граничном прелазу.⁸⁾

Као и у нашој земљи, у којој су случајеви угрожавања безбедности активностима организованог криминалитета у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним (и другим радиоактивним) материјама релативно чести, у нашем ближем и даљем окружењу ситуација је такође веома озбиљна. Наиме, према IAEA⁹⁾-иној бази података

⁷⁾ Званичан извештај експертског тима Међународне агенције за атомску енергију (МААЕ) из области нуклеарне безбедности поводом посете Републици Србији 5. 12 - 14. 12. 2004.

⁸⁾ Ibid.

⁹⁾ International Atomic Energy Agency (IAEA) – Међународна агенција за атомску енергију (МААЕ), чије је седиште у Бечу. У даљем тексту биће коришћена скраћеница МААЕ.

ITDB¹⁰⁾ потврђено је од држава чланица¹¹⁾ укупно 540 случајева незаконитог промета нуклеарних и других врста радиоактивних материја, с тим да база садржи и податке о више стотина непотврђених случајева, поводом којих се воде истраге.

Наведена база података обухвата случајеве неовлашћеног набављања, снабдевања, поседовања, употребе, трансфера или продаје нуклеарног или другог радиоактивног материјала. При томе, већина инцидената у бази података односи се на намеру кријумчарења, кријумчарење и купопродају нуклеарних и других врста радиоактивних материјала. База такође садржи и податке о томе да је утврђена радиоактивност одређених производа и сл.¹²⁾

Инциденти с нуклеарним материјалима и нуклеарним радиоактивним материјалом

Потврђених 540 случајева кријумчарења нуклеарног или других врста радиоактивног материјала у периоду од 1.1.1993. до 31.12.2003. године подељени су по критеријуму врсте материјала на:

1. 182 инцидента у којима је присутан нуклеарни материјал,
2. 330 случајева у којима је присутан радиоактивни нуклеарни материјал,
3. 23 случаја у којима су истовремено присутни нуклеарни и радиоактивни материјали нуклеарног порекла и
4. 5 случајева у којима су присутни остали радиоактивни материјали (нпр. радиоактивно озрачени производи).¹³⁾

При томе, нуклеарни материјал који је садржан у бази сврстан је у две групе:

1) нуклеарни материјал погодан за израду оружја и

¹⁰⁾ Illicit Trafficking Database (ITDB) – База података о незаконитом промету (мисли се на нуклеарне и друге радиоактивне материје).

¹¹⁾ 81 држава чланица МААЕ из целог света (*Annual report 2004*, IAEA, Vienna, 2004).

¹²⁾ Од када је формирана 1995. године, база података ITDB се развила од средства за прикупљање података до средства за идентификацију трендова, као део система за подршку одлучивању у вези с превенцијом, детекцијом и реаговањем на претње које произилазе из кријумчарења нуклеарних и других радиоактивних материјала. Тиме ITDB представља својеврсно средство намењено да доприноси МААЕ-иним активностима јачања нуклеарне безбедности широм света и превенцији нуклеарног и радиолошког тероризма уопште.

¹³⁾ *Annual report 2003*, IAEA, Vienna, 2004.

2) нижерангирани нуклеарни материјали.

Од 205 инцидената са **нуклеарним материјалом**¹⁴⁾, 8,30 одсто ситуација (17 случајева) обухвата присуство високообогаћеног уранијума, односно плутонијума, материјала који се могу користити за производњу нуклеарне бомбе. У периоду од 1.1.1993. до 31.12.2003. године, од потврђених 17 случајева њих десет се односи на илегално располагање високообогаћеним уранијумом, док је у седам случајева присутан плутонијум.

Током прве половине деведесетих година прошлог века, количина од килограм и више високообогаћеног уранијума заплена је неколико пута, а у једном случају је заплена 0,3 килограма плутонијума. Насупрот томе, од 1995. године до данас није забележена заплена веће количине од 1 до 2 одсто оне количине која је потребна за израду нуклеарне бомбе (око килограм одговарајућег нуклеарног материјала).

Заједничко за инциденте у којим су присутни високообогаћени уранијум и плутонијум јесте то да:

Материјал углавном потиче из Заједнице Независних Држава (Русија, Грузија, Казахстан, Киргистан, Литванија).

Откривање и реаговање на ове појаве најчешће се дешава на граничним прелазима, како онима који се налазе на аеродромима, тако и на другим, између средњоевропских и источноевропских држава (најчешће су у питању Немачка и Чешка, мада су овакви догађаји присутни и у Француској, Грчкој, Бугарској, Руској Федерацији, Казахстану итд.).

Особе у чијем су поседу нуклеарне материје најчешће су откриване и лишаване слободе у фази кријумчарења, односно тражења купца.

Количине које су присутне крећу се од 0,001 g плутонијума¹⁵⁾ до готово 3 kg високообогаћеног уранијума¹⁶⁾.

Нижерангирани нуклеарни материјали присутни у области организованог криминалитета обухватају: нискообогаћени уранијум, природни уранијум, искоришћени уранијум, као и торијум. При томе, нискообогаћени уранијум обично је присутан у форми куглица нуклеарног горива

¹⁴⁾ Ради се о 182 инцидента у којима је присутан нуклеарни материјал и 23 случаја у којима је присутан нуклеарни и радиоактивни материјал нуклеарног порекла ($182+23=205$).

¹⁵⁾ Током децембра 2000. године дошло је до крађе наведене количине плутонијума у Карлсруеу (Немачка). Интернет адреса <http://www.iaea.org>.

¹⁶⁾ Током марта 1994. године особа је лишена слободе у Санкт Петербургу (Руска Федерација) због илегалног поседовања наведене количине високообогаћеног уранијума (*Ibid.*).

из реактора, природни уранијум се може срести у виду различитих форми и различите чистоте, искоришћени уранијум је обично у форми заштитних материјала у контејнерима за одлагање радиоактивног отпада, док се торијум најчешће може открити у форми руде.

Закључно са децембром 2003. године МААЕ-ина база података ITDB садржи 358 потврђених инцидената¹⁷⁾ у којима су присутни **ненуклеарни радиоактивни материјали**, који су се десили од 1.1.1993. до 31.12. 2003. године. У већини случајева, кријумчарени су ненуклеарни и други радиоактивни материјали, при чему су прописно запечаћени (пломбирани) у наменским контејнерима, којима су транспортовани. С друге стране, присутан је и одређени број случајева са незапечаћеним материјалима или радиоактивно контаминираним материјалима у ненаменским средствима за њихово транспортовање, као и са контаминираним старим гвожђем.

До 1997. године у кријумчарењу доминирају нуклеарни материјали, док од 1998. године примат преузимају други радиоактивни материјали. Такав тренд траје до данас, с тим што је све више изражена разлика у корист других радиоактивних материја. Постојање таквог тренда, иако је он повољан у односу на почетно стање, које је дефинисано првим истраживањима с почетка 1993. године, ипак указује на то да је и даље присутно тржиште нуклеарним материјалима и другим радиоактивним материјама, као и то да оно и даље обезбеђује одговарајућу зараду продавцима и кријумчарима, с једне, и задовољава потребе наручилаца и купаца, с друге стране.

Анализирајући најважније показатеље из периода 1.1.1993. до 31.12.2003. године,¹⁸⁾ уочљиве су следеће тенденције:

1. Највише "нуклеарних кривичних дела" учињено је током 1994. године (69), као и последње разматране године, тј. 2003. (60).

2. Најмање "нуклеарних кривичних дела" учињено је током 1996. године (26), што када се упореди са подацима из претходне тачке који се односе на 2003. годину, указује на тренд поновног раста њиховог броја (раст са 26 на 60 кривичних дела).

¹⁷⁾ Ради се о 330 инцидената у којима је присутан радиоактивни ненуклеарни материјал, 23 случаја у којима су истовремено присутни нуклеарни и радиоактивни материјал ненуклеарног порекла, као и 5 случајева у којима су присутни други радиоактивни материјали ($330+23+5=358$).

¹⁸⁾ *Annual report 2003*, IAEA, Vienna, 2004.

3. На основу претходног показатеља може се закључити да је након успеха у откривању и реаговању на "нуклеарна кривична дела" дошло до консолидације тржишта нуклеарним материјама или да је повећано њихово откривање.

4. У највише "нуклеарних кривичних дела" присутне су остале радиоактивне материје (нискообогаћени, природни и искоришћени уранијум, као и торијум), што се документује податком да су наведене материје присутне у укупно 300 од потврђених 540 случајева.

5. Претходно наведени податак указује на то да је, уопште, лоше организовано складиштење, транспорт и коришћење "осталих" радиоактивних материја, и то са аспекта њиховог обезбеђења у наведеним фазама њихове употребе.

Наведена анализа била би непотпуна без података о кријумчарењу нуклеарних и других врста радиоактивних материјала за 2004. годину.¹⁹⁾ Наиме, током наведене године пријављена су 93 случаја која су се десила током 2004, као и 28 случајева који су се десили током претходних година. Указујући на раст потврђених кривичних дела "нуклеарног криминалитета", јер се ради о највећем броју потврђених инцидената још од 1993. године, од када база података ITDB постоји, ови подаци даљом анализом омогућују да се дође до закључка да је повећано откривање криминалних активности из разматраног домена, да је ваљаније извештавање држава чланица МААЕ о томе, као и да је и даље веома јако тржиште нуклеарним и другим радиоактивним материјалима.

Током 2004. потврђени су случајеви кријумчарења нуклеарних материјала, других радиоактивних материјала, радиоактивно контаминираних материјала, као и они у којима су истовремено присутни нуклеарни и остали радиоактивни материјали. При томе, убедљиву доминацију са аспекта количине и броја случајева кријумчарења остварују они у којима је присутан други радиоактивни материјал, затим радиоактивно контаминирани материјал, чему следи нуклеарни материјал. Најзад, најмање случајева кријумчарења односи се на присуство нуклеарних и осталих радиоактивних материјала.²⁰⁾

¹⁹⁾ Ови подаци се издвајају из претходних због актуелности (*Annual report 2004*, IAEA, Vienna, 2004).

²⁰⁾ Ibid.

Радиоактивна активност откривеног нуклеарног материјала и нуклеарног радиоактивног материјала веома је интензивна и приказана је у следећој табели.²¹⁾

РАДИОАКТИВНОСТ	ПРОЦЕНАТ ОТКРИВЕНОГ НУКЛЕАРНОГ МАТЕРИЈАЛА И НЕНУКЛЕАРНОГ РАДИОАКТИВНОГ МАТЕРИЈАЛА
< 1 GBq ²²⁾	44%
1-10 GBq	32%
10-100 GBq	11%
100 GBq – 1 TBq ²³⁾	8%
1-10 TBq	5%
10-100 TBq	0.5%
100 TBq-1 PBq	0%
> 1 PBq ²⁴⁾	0.5%

Из приказане табеле уочљиво је највеће присуство нуклеарних и других врста радиоактивних материја чија је радиоактивност мања од 1 GBq (44%). Оно што посебно забрињава јесте то да су присутне и материје са радијационом активношћу која је већа од 1 PBq (0.5%)! Интересантан је и податак да што је већа радиоактивност материје која је присутна у инцидентима са нуклеарним и другим врстама радиоактивних материја, то је количина такве материје мања, што је својеврсна повољност по безбедност оних којима је стало до сузбијања "нуклеарних кривичних дела"!

21) Интернет адреса <http://www.iaea.org>.

22) GBq – gigabekerel = 10^9 bekerela.

23) TBq – terabekerel = 10^{12} bekerela.

24) PBq – petabekerel = 10^{15} bekerela.

Заштита од неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним материјама

Заштита од организованог криминалитета у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним материјама испољава се у областима изградње и примене правног оквира, контроле и осигурања радиоактивних извора, као и граничне контроле и спречавања кријумчарења. Све наведене области заштите од неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним и другим врстама радиоактивних материјала реализују се интензивном међународном сарадњом, с обзиром на распрострањеност и сложеност разматраног проблема и опасности "нуклеарних кривичних дела". При томе, у наведеној међународној сарадњи учествује и Република Србија. Текућа целина овога рада прати след наведених димензија заштите од организованог криминалитета у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним материјама.

Правни оквир нуклеарне безбедности

Правна регулатива која третира област нуклеарне безбедности обухвата конвенције, уговоре, законе, уредбе, правилнике и одлуке. Карактер овога рада не дозвољава да се сва акта која се односе на нуклеарну безбедност у њему наведу, тако да ће бити разматрани само они прописи који су најзначајнији, и то у општој форми. То значи да ће се навести само основна обележја разматраних прописа.

Државна Заједница Србија и Црна Гора има одређене међународне обавезе прихваћене потписивањем одговарајућих конвенција, односно намером да им ускоро приступи. Најважнија међународна документа из домена нуклеарне безбедности, чији је потписник ДЗСЦГ су: Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала (Convention on the Physical Protection of Nuclear Material), Конвенција о раном обавештавању о нуклеарним несрећама (Convention on Early Notification of a Nuclear Accident), Конвенција о пружању помоћи у случају нуклеарних несрећа или радиолошке опасности (Convention on Assistance in the Case of Nuclear Accident or Radiological Emergency), Заједничка конвенција о безбедном управљању потрошеним горивом и безбедном управљању радиоактивним отпадом (Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and the Safety of Radioactive Waste Management), Уговор о неширењу нуклеарног оружја са додатним протоколом и уговором о гаранцијама (Non – Proliferation Treaty and Additional Protocol to Safeguard Agreement), као и

Уговор о свеобухватној забрани нуклеарних проба са Протоколом (Nuclear-Test-Ban Treaty with Protocol). Међутим, Србија и Црна Гора није потписник Конвенције о нуклеарној безбедности (Convention on Nuclear Safety), али се ради на томе да дође до њеног што скоријег потписивања.

Већина правних прописа на савезном и републичком нивоу односи се на регулисање производње, коришћења, превозења и стављања у промет нуклеарног оружја, односно нуклеарног материјала, као и осталих врста радиоактивних материјала. Делом они прописују безбедносне услове које треба да испуњавају објекти у којима ће бити смештен нуклеарни материјал, као и ниво радиоактивности која би могла да угрози живот и здравље људи. Међутим, наведени прописи обично се не односе на начин обезбеђења објеката од ненаменског коришћења или злоупотребе нуклеарног материјала. Због тога је потребно убрзати процес усвајања новог закона о заштити од радијације и закона о нуклеарној безбедности (према препорукама МААЕ за нашу земљу).

Најзад, постоје и казнене одредбе у области заштите нуклеарне безбедности. Наиме, у домаћем кривичном законодавству предвиђена су кривична дела: **Неовлашћено прибављање и располагање нуклеарним материјама** (Члан 247а, Основног кривичног закона),²⁵ односно: **Угрожавање безбедности нуклеарним материјама** (члан 247б, истог закона). Поред тога, Кривични закон Републике Србије садржи кривично дело: **Загађивање животне средине** (члан 133).

Контрола и осигурање радиоактивних извора

Објекти који се користе за смештај или употребу нуклеарног материјала, у зависности од безбедносне процене угрожености и врсте материјала, обезбеђују се од стране званичних државних органа или установе која га користи. Овакви објекти најчешће се непосредно физички обезбеђују уз коришћење средстава техничке заштите. Одређене објекте непосредно физички обезбеђују припадници МУП-а, док се други обезбеђују чуварском или стражарском службом. Радници физичког обезбеђења контролишу лица и возила која улазе и излазе из оваквих објеката, спречавају неовлашћено изношење нуклеарног материјала, интервенишу у инцидентним ситуацијама и контролишу безбедносну ситуацију око објекта. Техничка заштита је у функцији физичког обезбеђења и подразуме-

²⁵ Основни кривични закон, "Службени гласник РС", бр. 39/2003, Београд, 2003.

ва употребу система за видео-надзор, контролу приступа, противпровалне системе, интерфонски систем, механичку заштиту, безбедно осветљење и употребу средстава за противдиверзиону заштиту.

Гранична контрола и спречавање кријумчарења нуклеарних и других радиоактивних материја у Републици Србији

Република Србија граничи се са седам земаља, с којима, у складу са својом унутрашњом законском регулативом и међународним уговорима, има отворен 71 гранични прелаз за међународни, међудржавни и погранични саобраћај. Гранични прелазни отворени су за све видове саобраћаја: друмски, железнички, речни и ваздушни. Све граничне прелазе контролишу припадници пограничне полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије, осим граничних прелазних који се налазе на административној граници Аутономне Покрајине Косово и Метохија и БЈР Македонија и Албаније. Четири међународна гранична прелазна за друмски саобраћај (Бенерал Јанковић и Глобочица на граници АП КиМ према БЈР Македонији и Ђафа Прушит и Врбница према Албанији) и гранични прелаз за међународни ваздушни саобраћај на аеродрому Приштина не контролишу припадници граничне полиције МУП Р. Србије, већ снаге КФОР-а и УНМИК-а.

Преко свих прелазних за међународни друмски, речни, железнички и ваздушни саобраћај могуће је, према међународним и националним прописима, транспортовати нуклеарни и друге врсте радиоактивног материјала у границама дозвољеног детектовања радијације. На три гранична прелазна (Прешево, Хоргош и Аеродром "Београд") инсталирани су уређаји за детекцију радиоактивности. На овим граничним прелазима током 24 часа присутни су стручњаци Министарства науке и заштите животне средине, Института нуклеарних наука у Винчи, Института безбедности БИА и Природноматематичког факултета из Новог Сада. На четири гранична прелазна (Батровци, Келебија, Српска Црња и Ватин) инсталирани су уређаји за детекцију радиоактивности, а надлежни стручњаци присутни су само у доба обданице. На прелазу Вршка Чука и Бадовинци нема инсталираних уређаја, а стручњаци за детекцију радиоактивности присутни су свакодневно у време обданице, с мобилним (преносним) уређајима. На осталим граничним прелазима нема инсталираних уређаја, док стручњаци с мобилним средствима за детекцију на њих повремено долазе или долазе по специјалном позиву. Припадници граничне полиције нису посебно обучени за рад са средствима за детекцију радијације, осим што

у већини станица пограничне полиције постоји мањи број радника (један до два) који су обучени за руковање личним дозиметрима као најједноставнијим уређајима за детекцију радиоактивности.²⁶⁾

Међународна сарадња у домену заштите од неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним и другим врстама радиоактивних материјала

Ако превенција не да резултате, државе чланице морају имати "другу линију супротстављања", способну да успешно открије кријумчарење нуклеарних и других радиоактивних материјала и да на такве појаве успешно реагује. Државама којима је потребна помоћ у том смислу, МААЕ пружа помоћ у области **планирања, саветовања, обуке и снабдевања потребним техничким средствима**. При томе, посебно важан део помоћи државама представља вредновање њихових способности за детекцију нуклеарних и других врста радиоактивних материја.

Вредновање државних капацитета да се супротставе кријумчарењу нуклеарних и других врста радиоактивних материја представља интегрални део Међународне саветничке службе за нуклеарну безбедност (International Nuclear Security Advisory Service (INSServ)), развијене у оквиру МААЕ. **Резултат рада мисије присутан је у виду специфичних препорука, чијим уважавањем долази до јачања граничне контроле присуства нуклеарних и других врста радиоактивних материја.**

Стратегија МААЕ у погледу **обуке** је трослојна: (1) припремају се и реализују регионални упозоравајући семинари о супротстављању кријумчарењу нуклеарних и других врста радиоактивних материја, (2) припремају се и реализују регионално оријентисане обуке о начинима откривања кријумчарених нуклеарних и других врста радиоактивних материја (рачунајући и увежбавање) и (3) припрема се и реализује специфична обука о употреби детектора и одговарајуће опреме. При томе, посебна пажња посвећује се обуци корисника и њихових непосредних руководилаца у коришћењу детектора и идентификационих инстру-ме-

²⁶⁾ Примера ради, кроз гранични прелаз Батровци у првих десет месеци 2004. године у Србију је увезено 83.945 тона различите робе, од чега су надлежне инспекције за детекцију радиоактивности прегледале око 25 одсто наведене количине. Процењује се да је у овом транспорту прошло око 2 одсто возила са појачаном дозом радиоактивности која није детектована (званичан извештај експертског тима МААЕ из области нуклеарне безбедности поводом посете Републици Србији од 5. 12. до 14. 12. 2004. године).

ната кроз двонедељне курсеве у сарадњи са аустријским истраживачким центром у Сајберсдорфу (Seibersdorf).

Поред обуке кадра, Агенција се ангажује у **снабдевању држава опремом за детекцију** нуклеарних и других радиоактивних материја. Ради се на примени Координираног истраживачког пројекта (Co-ordinated Research Project (CRP)) – Унапређење техничких мера детекције и реаговања на кријумчарење нуклеарних и других врста радиоактивних материја (Improvement of Technical Measures to Detect and Respond to Illicit Trafficking of Nuclear and other Radioactive Materials). Резултати наведеног истраживања требало би да ојачају способности држава чланица МААЕ да детектују и реагују на опасности кријумчарења нуклеарних и других врста радиоактивних материја у области избора, снабдевања и инсталирања релевантне детекционе опреме и средстава подршке.

Најзад, Агенција је формирала малу лабораторију са опремом за нуклеарну безбедност (NSEL) у сопственом штабу (Беч). У NSEL-у се **спроводи тестирање детекционих инструмената**, који су намењени за употребу у земљама чланицама (кроз агенцијске програме). Такође, NSEL обезбеђује и опрему за обуку у домену детекције нуклеарних и других врста радиоактивних материја и реаговања на опасности које су њима изазване.

У оквиру међународне сарадње организована је такозвана **Заједничка акција Европске уније као подршка програму нуклеарне безбедности МААЕ** (усвојена 2004. године, са одобреним средствима преко 3,3 милиона евра и периодом примене од октобра 2004. године до децембра 2005. године). Она обухвата три потпрограма:

1. Физичка заштита нуклеарног и другог радиоактивног материјала;
2. Безбедност радиоактивног материјала приликом различитих акцидентата и
3. Детекција и реаговање у случајевима нелегалног промета.²⁷⁾

Сарадња МААЕ и надлежних органа Републике Србије

У периоду од 5.12. до 14. 12. 2004. године у Републици Србији је боравио експертски тим МААЕ из области нуклеарне безбедности. Посету је организовало Министарство за науку и заштиту животне средине у

²⁷⁾ Ова иницијатива обухвата 17 држава учесница, међу којима је и СЦГ, а посредством ње и Србија.

сарадњи са МУП-ом и другим органима и институцијама. Посета није била инспекцијског, већ консултативног и техничко-стручног карактера. Реализована је на иницијативу Министарства науке и заштите животне средине, а сагласно потреби да се усагласе системи у области нуклеарне безбедности. Циљ је био унапређење сарадње између МААЕ и наше земље у виду експертских услуга, набавке специјалне опреме, обуке људства и техничке помоћи. Током посете размотрено је стање, проблеми и потребе за унапређењем система физичке заштите нуклеарног и другог радиоактивног материјала, а посебна пажња посвећена је ситуацији на граничним прелазима и борби против нелегалног промета нуклеарним и другим врстама радиоактивних материјала. Са становишта нуклеарне безбедности, експерти МААЕ препоручили су:

1. да СЦГ приступи Конвенцији о нуклеарној безбедности,
2. да органи и установе које се баве физичко-техничким обезбеђењем објеката с нуклеарним и другим радиоактивним материјалом, размотре тренутан модел обезбеђења и припреме елаборате за унапређење обезбеђења базиране на потенцијалној претњи,
3. да се размотри могућност ангажовања међународне консултантске мисије из области физичке заштите,
4. да се предузму кораци ради планирања и изградње нових објеката за безбедно и сигурно одлагање радиоактивног отпада,
5. да се размотри локација и типови опреме коју је потребно инсталирати ради пограничног мониторинга,
6. да се реализује координација и сарадња свих служби безбедности ради спречавања и откривања илегалне трговине радиоактивног материјала,
7. да се организује и реализује обука службеника пограничне полиције и царине за детекцију и идентификацију нуклеарног и радиоактивног материјала.²⁸⁾

На основу наведених препорука и на иницијативу Министарства за науку и заштиту животне средине Републике Србије, током 2004. године формирана је иницијативна радна група, састављена од представника МНЗЖС²⁹⁾, Министарства унутрашњих послова (по један представник

²⁸⁾ Званичан извештај експертског тима МААЕ из области нуклеарне безбедности поводом посете Републици Србији од 5. 12. до 14. 12. 2004. године.

²⁹⁾ Министарство за науку и заштиту животне средине.

Управе за обезбеђење и Управе пограничне полиције), Института безбедности БИА, ИНН "Винча" и Управе царина чији је циљ:

1. Развијање стратегије националне безбедности у односу на опасности нуклеарног тероризма,
2. Унапређење физичко-техничког обезбеђења нуклеарних постројења и других објеката у којима се налазе нуклеарни и радиоактивни извори,
3. Спречавање неовлашћене трговине радиоактивним материјалом и
4. Детекција, идентификација и поступак са пронађеним загубљеним и откривеним нуклеарним материјалом.³⁰⁾

Закључак

Опасности изазване организованим криминалитетом у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним и осталим радиоактивним материјалима спадају у ред најинтензивнијих по безбедност потенцијалних циљева. Наиме, по степену угрожавања безбедности потенцијалних циљева наведеним материјама могу да конкуришу само оне опасности које су изазване оружјима за масовно уништавање, посебно оне које су резултат употребе нуклеарног и биолошког оружја.

Случајеви угрожавања безбедности активностима организованог криминалитета у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним (и осталим радиоактивним) материјама релативно су чести, у нашој земљи и у нашем ближем и даљем окружењу. Такво стање карактерише 665 потврђених случајева незаконитог промета нуклеарних и других врста радиоактивних материја у периоду од 1.1.1993. до 31.12.2004. године. Поред наведених случајева незаконитог промета нуклеарних и других врста радиоактивних материја, присутно је и више стотина непотврђених случајева од стране држава чланица МААЕ, поводом којих се воде истраге.

Најопаснији случајеви неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним (и другим радиоактивним) материјама јесу они у којима су присутни високообогачени уранијум и плутонијум, јер су погодни за првљање нуклеарне ("прљаве") бомбе. Заједничко за инциденте у којим

³⁰⁾ Ова радна група одржала је више састанака и конкретизовала планове будућих акција. Постоји намера и потреба да се радна група преименује у стални владин орган који би се бавио нуклеарном безбедношћу.

су присутни високообогатени уранијум и плутонијум јесте то да: (1) разматрани нуклеарни материјал углавном потиче из Заједнице Независних Држава, (2) откривање и реаговање на те појаве дешава се најчешће на граничним прелазима, онима који се налазе на аеродромима и на осталим прелазима између средњоевропских и источноевропских држава, (3) особе у чијем су поседу нуклеарне материје најчешће су откриване и лишаване слободе у фази кријумчарења, односно тражења купца, (4) количине које су присутне крећу се од веома малих, које су присутне у последње време, до веома великих (које од 1998. године нису регистроване). При томе, место високообогатеног уранијума и плутонијума у структури материје која се дистрибуира све више преузимају остали радиоактивни материјали. Међутим, мале количине нуклеарних материјала погодних за израду нуклеарног оружја које се откривају и заплећују од 1998. године, указују на то да: (1) тржиште нуклеарним материјалима погодним за израду оружја и даље постоји, али и на то (2) да је највероватније присутна значајна тамна бројка у погледу неоткривених случајева кривичних дела која се односе на **Неовлашћено прибављање и располагање нуклеарним материјама и сл.**, (3) на тржишту је највероватније присутна извесна количина наведеног материјала који је и даље неоткривен, (4) утврђено је присуство малих количина нуклеарних материјала, погодних за израду оружја, које су украдене или затечене у кријумчарењу или некој другој фази илегалног промета, што може веома добро индиковати стање њихове безбедности током складиштења, транспорта и употребе.

Нижерањгани нуклеарни материјали присутни у области организованог криминала обухватају: нискообогатени уранијум, природни уранијум, искоришћени уранијум, као и торијум, с тим да као и у случају нуклеарних материјала погодних за израду оружја, њихово место све чешће у активностима организованог криминала преузима други радиоактивни материјал. Анализирајући најважније показатеље у вези с наведеним материјама из периода 1.1.1993. до 31.12.2004. године уочљиве су следеће тенденције: (1) највише "нуклеарних кривичних дела" пријављено је током 2004. године (93), као и 1994. године (69), док је најмање "нуклеарних кривичних дела" пријављено током 1996. године (26), што када се упореди с претходним подацима, указује на тренд њиховог поновног раста (са 26 на 93), (2) на основу претходног показатеља, може се закључити да је након успеха у откривању и реаговању на "нуклеарна кривична дела" дошло до консолидације тржишта нуклеарним материјама или да је повећано њихово откривање, (3) у највише "нуклеарних кривичних дела"

присутне су друге радиоактивне материје (нискообогатени, природни и искоришћени уранијум, као и торијум), на шта указује податак да су наведене материје присутне у 300 од 540 потврђених случајева (од 1993. до краја 2003. године, а таква тенденција наставља се и у 2004. години).

Заштита од организованог криминала у домену неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним материјама испољава се у областима изградње и примене правног оквира, контроле и осигурања радиоактивних извора и граничне контроле и спречавања кријумчарења. При томе, широка распрострањеност наведених кривичних дела, њихова разноврсност, а пре свега опасности које се њима изазивају, указују на потребу интензивне међународне сарадње ради заштите од њих. Такву међународну сарадњу иницира и усмерава (припрема и реализује) МААЕ.

Међународна агенција за атомску енергију пружа помоћ државама које су њене чланице. Наведена сарадња односи се на области: планирања, саветовања, обуке и снабдевања потребним техничким средствима. При томе, посебно важан део помоћи државама представља евалуација њихових способности за детекцију (рачунајући и дозиметрију) нуклеарних и осталих врста радиоактивних материја. Поред тога, у оквиру међународне сарадње организована је и такозвана *Заједничка акција Европске уније као водичка програму нуклеарне безбедности МААЕ*, при чему она обухвата три потпрограма: (1) физичка заштита нуклеарног и другог радиоактивног материјала, (2) безбедност радиоактивног материјала приликом различитих акцидената и (3) детекција и реаговање у случајевима нелегалног промета.

Када је Србија у питању, са становишта нуклеарне безбедности, експерти МААЕ препоручили су: (1) да СЦГ приступи Конвенцији о нуклеарној безбедности (чиме приступа и Србија), (2) да органи и установе које се баве физичко-техничким обезбеђењем објеката са нуклеарним и другим радиоактивним материјалом, размотре тренутни модел обезбеђења и припреме елаборате за унапређење обезбеђења базиране на потенцијалним претњама, (3) да се размотри могућност ангажовања међународне консултантске мисије из области физичке заштите, (4) да се предузму кораци ради планирања и изградње нових објеката за безбедно одлагање радиоактивног отпада, (5) да се размотри локација и типови опреме коју је потребно инсталирати ради пограничног мониторинга, (6) да се предузму мере координације и сарадње свих служби безбедности ради спречавања и откривања илегалне трговине радиоактивним материјалима, (7) да се предузме организовање обуке за службенике пограничне по-

лице и царине за детекцију и идентификацију нуклеарног и радиоактивног материјала. На основу наведених препорука и на иницијативу Министарства за науку и заштиту животне средине Републике Србије, 2004. године формирана је иницијативна радна група, састављена од представника наведеног министарства, затим МУП-а Србије, Института безбедности БИА, ИНН "Винча" и Управе царина чији је циљ: (1) развијање стратегије националне безбедности у односу на опасности нуклеарног тероризма, (2) унапређење физичко-техничког обезбеђења нуклеарних постројења и других објеката у којима се налазе нуклеарни и радиоактивни извори, (3) спречавање неовлашћене трговине радиоактивним материјалом и (4) детекција, идентификација и поступак са пронађеним, загубљеним и откривеним нуклеарним материјалом.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Annual report 2003*, IAEA, Vienna, 2004.
2. *Annual report 2004*, IAEA, Vienna, 2005.
3. *Guidance for the Data Quality Objectives Process EPA QA/G-4*, U. S. Environmental Protection Agency (EPA), Washington, EPA/600/P-96/055, 2000.
4. Ђорђе Игњатовић, *Организовани криминалијетџи*, други део, Полицијска академија, Београд, 1998.
5. *Закон о организацији и надлежностима државних органа у сузбијању организованог криминала*, "Службени гласник РС", 58/2004, Београд, 2004.
6. Званичан извештај експертског тима МААЕ из области нуклеарне безбедности поводом посете Републици Србији од 5.12. до 14.12.2004. године.
7. Интернет адреса: <http://www.iaea.org>.
8. Mauri Riihonen, *Conclusions for the Republic of Serbia*, International Nuclear Security Advisory Service Mission (INSServ) to Serbia and Montenegro 5-14 December 2004, International Atomic Energy Agency (IAEA), Vienna, 2004.
9. Милан Шкулић, *Организовани криминалијетџи*, Досије, Београд, 2003.
10. Мићо Бошковић, *Организовани криминалијетџи*, први део, Полицијска академија, Београд, 1998.
11. Мићо Бошковић, *Транснационални организовани криминалијетџи*, Полицијска академија, Београд, 2003.

12. *Methods to Locate and Identify Spent Radiation Sources*, International Atomic Energy Agency, IAEA-TECDOC-804, Vienna, 1995.

13. *Multi-Agency Radiation Survey and Site Investigation Manual (MARSSIM)*, U. S. Nuclear Regulatory Commission, NUREG-1575, Rev. 1, Washington, 2000.

14. *Основни кривични закон*, "Службени гласник РС", бр. 39/2003, Београд, 2003.

15. *Search and Secure Project, Procedure for Orphan Source Searches*, Revision 1, Office of Global Threat Reduction, National Nuclear Security Administration, Washington, D. C., 2004.

16. Secretary of Energy Spencer Abraham, *Remarks at IAEA Conference on Security of Radioactive Sources*, IAEA, Vienna, 2003.

17. *Security of Radioactive Sources*, Interim Guidadance Comment, International Atomic Energy Agency (IAEA), Vienna, 2003.

18. *Statement of The State Union Serbia and Montenegro, to the 48th Session of the General Conference of the International atomic energy agency, by mr. Aleksandar Popovic, Minister of Science, and Environmental Protection of the Republic of Serbia*, Vienna, 2004.

19. Scottie Walker, *Searching for Orphan Sources*, Sandia National Laboratories, Washington, D. C., 2004.

20. *The Physical Protection of Nuclear Material and Nuclear Facilities*, International Atomic Energy Agency (IAEA), Vienna, 1999.

Doc. dr Dane SUBOŠIĆ
Slaviša KRSTIĆ

CONTRIBUTION TO THE PROBLEMS OF THE PROTECTION
FROM ORGANIZED CRIME IN THE FIELD
OF UNAUTHORIZED PROCUREMENT AND DISPOSAL
OF NUCLEAR SUBSTANCES

Abstract: Unauthorized procurement and disposal of nuclear substances is a criminal act of organized crime which creates conditions for acquiring of high profits on the one side and for causing numerous dangers for life and health of people, animals, material goods and the environment on the other side. While the perpetrators of organized crime have no intentions to give up the significant money amounts that result from criminal acts of the "nuclear crime", the users of their services clean up their own and pollute someone else's environment, causing all mentioned dangers, including the creation of conditions for terrorists to attain nuclear materials, which they would use for production of a nuclear or so-called "dirty bomb". All mentioned indicators point at the need to develop protection from unauthorized procurement and disposal of nuclear substances.

Key words: organized crime, nuclear material, other radio-active material, protection from unauthorized procurement and disposal of nuclear substances.

Александра ЉУШТИНА*

ПОЈАМ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ
ОРГАНИЗОВАНОГ
ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Сажетак: Изузетно актуелан проблем, који је појединачно важан у целом свету, јесте заштита животне средине, а еколошка продукција уједно да ће се човечанство током прећез миленијума суочити са најважнијим проблемом, еколошким криминалитетом. Еколошки криминалитет је из дана у дан све актуелнији ирвенствено због савременог начина живота и рада, а у домену еколошког криминалитета све су заступљенији облици организованог криминала. У овом раду организовани еколошки криминалитет обрађен је у оквиру општих друштвених услова у којима настаје и у којима се остварује. Организовани еколошки криминалитет је по својој суштини, унутрашњој структури, односима, као и феноменолошким карактеристикама и карактеристикама његових носилаца веома сложена друштвена појава, те је због тога нарочита пажња у раду посвећена одликама организованог еколошког криминалитета.

Кључне речи: криминалитет, организовани криминалитет, еколошки криминалитет, организовани еколошки криминалитет, карактеристике организованог еколошког криминалитета.